

Невенка БОГОЈЕВИЋ ГЛУШЧЕВИЋ*

DICTA ET REGULAE IURIS РИМСКОГ ПРАВА У ОПШТЕМ ИМОВИНСКОМ ЗАКОНИКУ (ЧЛ. 987-1031)

УВОД

Изучавајући питање могућег утицаја римског права на Валтазара Богишића у стварању Општег имовинског законика за Књажевину Црну Гору, дошли смо до закључка да је овај врсни научник у значајној мјери користио римске правне постулате при конципирању и садржинском обликовању неких његових одредби. Резултате тог истраживања, најављеног као почетног у области изучавања односа римске правне традиције и овог Законика, изнијети су у раду „Правни обичаји у римској јуриспуденцији и Општем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору”¹.

У овом раду је учињен извјестан истраживачки помак у правцу даљег проналажења римских правних концепата у Имовинском законнику. Одабрали смо за анализу чланове 987-1031, на самом крају текстуалног дијела црногорског Законика. Ради се о Раздјелу VIII шестог дијела Законика које је сам Богишић означио као „Неке закоњачке (правничке) изреке и поставке које, и ако не могу законна ни преиначити ни замијенити, могу му, ипак, објаснити разум

* Проф. др Невенка Богојевић Глушчевић, Универзитет Црне Горе

¹ *Правни обичаји у римској јуриспуденцији и Општем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору*, Гласник Одјељења друштвених наука, ЦАНУ, бр. 17, 2006, стр. 131-161.

У том раду су наведени само они римски правни постулати који се односе на питање појма обичаја, његове улоге и везе између закона и обичаја. Установили смо да Законик пружа обиље драгоценог материјала којима су се постојећи закључци о утицају римског права на ОИЗ потврдили и проширили, те да се новим компаративним истраживањима других тема отвара још већи простор за таква тврђења.

и смисао”. Сматрамо да се без обзира на неке стране² и домаће радове³ из ближе и даље прошлости у којима је питање утицаја римског права на тзв. Закоњаче дотицано и који су врло значајни, могу пронаћи у римском правном наслеђу додатне теоријске и практичне елаборације којима би се показало да су споне између њих биле веће него што се досада исказивало.

Иако су правна правила и поставке написане у раздјелу осам Имовинског законика у потпуној језичкој сагласности са осталим одредбама Законика које карактерише специфичан рјечник прилагођен ширем „народном разумијевању”, језички обрти, стилски кратак исказ и језгровитост ових норми упутила нас је да им упркос томе,⁴ извориште тражимо у праву архаичног периода и дјелима римских класичара, посткласичара и компилатора. То је одредило и начин излагања у тексту који ће сваку закоњачу повезати са одговарајућим правилом, ако га је могуће наћи, при чему ће бити слијеђен развојни пут римског правног правила, од архаичног права до Јустинијанове кодификације.

Тражећи изворни текст или пак тражећи смисао сваке закоњаче у римском праву, покушаћемо да нашу почетну тезу потврдимо. При томе ће нека неопходна појашњења бити учињена са намјером да се укаже на актуелност римског рјешења и данас у фази израде нових Законика имовинског права.

² A. Zocco Rosa, *Influssi di diritto Romano sur una Legislazione Slavo-Serba*, Catania, 1896.; *Codice civile del Montenegro*, Torino 1898.; *Codice civile del Montenegro e il diritto Romano, con speciale riguardo al titolo dei digesti De diversis regulis iuris*”, Catania 1897. Овај аутор је пронашао свега петнаест изворних римских правила у Општем имовинском законуку.

³ D. Radoman, *Rimska teorija pravnih običaja i djelo Valtazara Bogišića*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Osijeku, Osijek II, 1980, стр. 119-140; Н. Војиновић, *Утицај римског права на Бојинићев обичајни имовински законик*, Наша законитост, Загреб 1984, бр 12, стр. 1277-1282; М. Чизмовић, *Закоњаче ОИЗ. Дух закона – њаведно њраво*, Зборник радова са научног скупа *Династија Петровић Његош*, ЦАНУ и Универзитет Црне Горе, Подгорица 2002, стр. 451-459. У овим радовима аутори су ставили акценат истраживања на право садржано у одредбама Законика са становишта данашњег материјалног и процесног права него тражењем њиховог римског поријекла.

⁴ О језичкој стурктури ОИЗ-а види детаљно у раду Б. Остојић, *О језичкој стурктури ОИЗ-а за Књажевину Црну Гору с њосебним осврћом на њејову лексичку и њворбену семантику*, Зборник Правног факултета у Подгорици, XXII-XXIII, 1998/1999, стр. 123-130.

ЗАКОЊАЧЕ (ЧЛАН 987-1031 ОИЗ-А)

Од укупно 1031 члана Општег Имовинског законика, распоређених у шест дјелова, Валтазар Богишић је у четрдесет у пет чланова на самом крају текста Законика направио одабир лаконских правних изрека и поставки које су имале за циљ да му „објасне разум и смисао” и тиме олакшају коришћење. Овако вјешто смишљен начин да се закон приближи онима за које је писан одмах нас је асоцирао на „римску научну провинцијенцију” његовог творца, који је осим римских правних постулата користио и римску мудрост о томе како да се закони „инкорпорирају у биће народа”. Римски закон је био кратак и јасан и сличан божанској поруци да би га, како је то лијепо у Епистулама (94, 38) саопштио Сенека⁵, „неуки лакше памтили”. Ову Сенекину поруку можда је имао на уму Богишић када је на самом крају Општег имовинског законика додао шестом дијелу раздио VIII тзв. закоњаче. Кратке изреке и „правне поставке” лако су се памтиле, преносиле на генерације и „таложиле у колективној свијести народа”, што је и данас након више од сто двадесет година од његовог доношења и већ скоро седам деценија од његовог непримјењивања, присутно на овим просторима.

Закоњаче наводимо редом како су у Законнику наведене. Редослед навођења Закоњача упућује на „римску заокупљеност” Богишића. Након уводног дијела слиједи излагање по римском систему подјеле права – лица, ствари, тужбе.

***Члан 987 Општег Имовинског законика (ОИЗ) – Закон је за свакога закон.**

Овој закоњачи одговара десет правила римског права, које су или истовјетне садржине или правило изражавају на сличан начин⁶. Ову максиму формулисао је класичар Улпијан, а присутна је као разрађено правило на више мјеста у Јустинијановој кодификацији. Садржано је у Кодексу и Новелама, а постоји као темељно правило у каснијим прерадама дјела римских јуриспрудената. У

⁵ Л. А. Сенека, *Писма Луцилију (Epistulae morales ad Lucilium)*, Матица српска, Нови Сад 1980, стр. 242.

⁶ D. Radoman, *Rimska teorija pravnih običaja i djelo Valtazara Bogišića*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Osijeku, Osijek II, 1980, стр. 133; Zocco Rosa, *Codice civile del Montenegro e il diritto Romano, con speciale riguardo al titolo dei digesti* "De diversis regulis iuris", Catania 1897, p. 23.

нешто измијењеном облику записано је у свим Лексиконима правних правила и изрека („*dictae et regulae iuris*”) као античко правно наслеђе, често без навођења изворника који им је послужио за такву формулацију правила⁷.

1. *Iura non in singulas personas, sed generaliter constituntur*⁸. Закони се не доносе за поједине особе, него за све.

2. *Lex non distinguit*⁹. Закон не прави разлику међу људима.

3. *Lege non distinguente nec nostrum est distinguere*¹⁰. Кад закон не прави разлику, није ни наша дужност да је правимо.

4. *Nemo est supra leges*¹¹. Нико није изнад закона.

5. *Omnes legibus regantur*¹². Закони нека владају свима (Сви су подложни законима).

6. *Omnes obediant legi*¹³. Нека се сви поковавају закону.

7. *Una loquuntur voce leges cum omnibus*¹⁴. Закони говоре једнаким језиком са свима (Закони вриједе једнако за све).

8. *Constitutio generalis et generaliter loquens comprehendit omnes personas, quantumvis privilegiatas*¹⁵. Општи пропис, који уз то регулише опште ствари обухвата све особе, макар биле и повлашћене.

9. *Lex uno ore omnes alloquitur*¹⁶. Закон говори свима истим устима.

⁷ Код нас постоји неколико збирки такве врсте. Најпознатије су Д. Стојчевић – А. Ромац, *Dictae te regulae iuris*, Савремена администрација, Београд 1980, стр. 663 (у даљем тексту означен као *Dicta et regulae*); А. Ромас, *Latinske pravne izreke*, Informator, Zagreb, 1982, str. 520 у даљем тексту означен као *Latinske izreke*); А. Ромас, *Minerva, Florilegium sententiarum latinarum, Florilegij latinskih izreka*, Latina et Graeca, Zagreb 1988, str. 832 (у даљем тексту означен као *Florilegij*).

⁸ *Corpus iuris civilis*, edit stereotipa, vol. II, Digesta, Berolini 1872 (у даљем тексту означен као D.), Ulpianus, 1, 3, 8.

⁹ *Florilegij*, str. 394.

¹⁰ *Florilegij*, str. 394.

¹¹ *Florilegij*, str. 398.

¹² *Corpus iuris civilis*, edit stereotipa, vol. I, Codex Iustiniani, Berolini 1872 (у даљем тексту означен као C. J.) 1, 14, 10.

¹³ *Corpus iuris civilis*, edit stereotipa, vol. III, Novellae, Berolini 1872 (у даљем тексту означен као N.) 69, 4, 1.

¹⁴ *Florilegij*, str. 401.

¹⁵ *Florilegij*, str. 365; Pravilo je napisao ugledni advokat i pravni pisac Farinacius Prosperus (1544-1618), savjetnik pape Klementa VIII.

¹⁶ *Dicta et regulae*, str. 237.

10. *Leges suum ligent latorem*¹⁷. Закони обавезују и свог доносиоца.

Уз наведене цитате из латинских текстова чини се да је потребно учинити и једну важну напомену. Треба, без обзира на речено о утицају римског права, истаћи да се под одређеним појмом у римском праву и у праву Црне Горе у времену доношења Имовинског законика не морају подразумевати потпуно истовјетне ствари. То је важно истаћи јер је закон у римском смислу ријечи (*lex*) био нешто друго у односу на Законик. Законик је кодификација, а римски закон је то био само једанпут код доношења *Leges duodecim tabularum* (Закон XII таблица). Кроз дугу римску историју, уз наведени изузетак, закон је био и остао општеважеће правно правило које доносе надлежни државни органи по одређеном поступку. Римски закони су се ријетко односили на шира правна подручја. Чешће су регулисали уже правне области или су се односили на појединачне случајеве¹⁸.

***Члан 988 ОИЗ – Закон је закон, ма како ојор био.**

1. *Sed lex, dura lex*¹⁹. Суров закон, али закон.

2. *Durum est, sed ita scripta est*²⁰. Тешко је, али је закон тако написао.

3. *Summum ius antique summam putabant cruce*²¹. Стари су највише право сматрали највећом муком.

Јасно је да је темељни правни принцип римског права, принцип легалитета, био инкорпориран изворно у Општи имовински законик. О примјени овог принципа из римског права већ је скренута пажња у ранијим истраживањима.²² Оно се примјењује још од римског права у правним системима низа земаља. У нашем праву и у другим кодификацијама такође је у примјени и значи исто што и у римском праву -подразумијева законит рад ма колико у неким случајевима рјешења закона била неадекватна, јер је боље поступати по таквом закону него без икаква установљена правила у датом случају.

¹⁷ *Dicta et regulae*, str. 231.

¹⁸ Ур: А. Ромас, *Рјечник римског права*, Informator, Zagreb 1975, str. 296-298.

¹⁹ D. *Ulpianus, 40, 9, 12, 1.

²⁰ D. Ulpianus, 40, 9, 12, 1.

²¹ Columela, *De re rustica*, 1, 7, 2; Florilegij, str. 367.

²² Види: М. Чизмовић, *Op. cit.*, стр. 456; D. Radoman, *Op. cit.*, str. 134.

*Члан 989 ОИЗ – *Тек о законитиу обичају вриједи ријеч: што је од обичаја, то је од закона.*²³

Ово правило које одређује мјесто обичаја као извора права и његова односа за законом нађено је у осам максима римског приватног права.

1. *Consuetudo et communis asuetudo vincit legem non scriptam si sit specialis, et interpretatur legem scriptam si lex sit generalis*²⁴. Обичај и усвојена пракса су јачи од неписаног закона ако се односе на посебне случајеве, а тумаче писани закон ако је он општег карактера.

2. *Diuturna consuetudo pro iure et lege, in his quae ex scripto descendunt, observari solet*²⁵. Устаљену праксу треба поштовати као право и закон у случајевима који нијесу регулисани писаним правом.

3. *Diuturni mores consensus utentium legem imitantur*²⁶. Обичаји који се дуго примјењују сагласношћу оних који их користе замјењују закон.

4. *Leges quoque ipsas antiquitas probate et servata tenaciter consuetude imitator et retinet*²⁷. Од давнина прихваћен и досљедно чуван обичај подражава и замјењује закон.

5. *Consuetudo est altera lex*.²⁸ Обичај је други закон.

6. *Consuetudo pro lege servatur*²⁹. Обичај се примјењује као да је закон.

7. *Inveterata consuetude pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum*³⁰. Дуготрајна пракса се с раз-

²³ Уз свој раније наведени рад у којему је било више ријечи о овом правилу треба обратити пажњу на ауторе који су писали о обичајима у ОИЗ-у. Види: D. Radoman, *Op. cit.*, str. 134, који је прва четири навода за ово правило пронашао у Јустинијановој кодификацији. Везу овог правила и римског права није помињао Италијан А. Zocco Rossa (*Op. cit.*, str. 43) који је у Закоњачама пронашао само петнаест римских правила. Уп: Н. Војиновић, *Op. cit.*, стр. 1279.

²⁴ Florilegij, str. 118.

²⁵ D. Ulpianus, 1, 3, 33.

²⁶ *Corpus iuris civilis, edit stereotipa, vol. II, Institutiones, Berolini 1872.* (у даљем тексту означен као I.), 1, 2, 9.

²⁷ C. 1, 8, 52, 3.

²⁸ D. *Iulianus, 1, 3, 32, 1.

²⁹ D. *Iulianus, 1, 3, 32, 1.

³⁰ D. Iulianus, 1, 3, 32, 1.

логом поштује као закон; и то је право за које се каже да је обичајем установљено.

8. Ea, quae longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium convention, non minus quam ea, quae scripta sunt, iura servantur³¹. Што је дугом примјеном потврђено и поштовано кроз многе године као прећутни споразум грађана (обичај), треба једнако поштовати као и писана права.

Ова и низ других правила из римског права потврђују да је у конципирању односа правног обичаја и закона у Општем имовинском законнику коришћено римско право и да су у основи у оба права важила иста правила³². Ипак треба истаћи да постоје и разлике³³ од којих је очито најзначајнија она која правном обичају не даје могућност укидања закона који се не примјењују³⁴. Тек је у посткласичном римском праву изричито укинута оваква снага обичаја.³⁵

***Члан 990 ОИЗ – Зао обичај, никад ѿврд, никад законий̄.**

О томе да је Богишић у погледу материје обичајног права био у пуној мјери зависан од римских правила упућују класификација и подјеле обичаја у Имовинском законнику. Основна је подјела била на тзв. добре и рђаве обичаје. Рђав обичај није никада могао постати законит, односно није никада могао бити потврђен као право.

Овом правилу одговарају два текста у Corpus iuris civilis. Један је изворни у Новелама а други његова прерада, односно скраћена верзија истог појмовног садржаја³⁶.

³¹ D. Hermogenianus, 1, 3, 35.

³² D. 1, 3, 37; D. 1, 3, 32, pr; C. J, 8, 52, 3.

³³ О неким аспектима тог питања види код: P. Stojanović, *Međusobni odnosi i međuiticaji zakonskih propisa i običajnog prava u Crnoj Gori* (osvrt na stanje u XIX vijeku), *Običajno pravo i samouprava na Balkanu i susednim zemljama*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, SANU, Balkanološki institut Beograd, 1974, str. 321.

³⁴ „Consuetudo ex certa causa rationabili usitata privat communem legem”; *Florilegij*, str. 118.

³⁵ Up: A. Romac, Rječnik rimskog prava, *Op. cit.*, str. 132.

³⁶ Up: D. Radoman, *Op. cit.*, str. 134.

1. *Malae consuetudinaes neque ex longo tempore neque ex longa consuetudine confirmantur*³⁷. Лоше обичаје ни дуга пракса ни дуго вријеме не могу потврдити.

2. *Male enim adinventata nec ex longa consuetudine confirmantur*³⁸. Оно што је лоше уведено не може озаконити ни дуготрајна пракса.

***Члан 991 ОИЗ – За риједак случај, није увијек њено правило.**

Као и у римском праву Богишић је закон сматрао општим правилом. Оно је као такво унапријед прописано правило понашања. Како је живот богатији од правних правила садржаних у закону, Римљане је почев од периода републике такво стање мотивисало да предвиде правило којом ће круте законске норме учинити флексибилнијима. Стога изузеци од устаљеног правила понашања нијесу унапријед предвиђени, већ се *ad hoc* рјешавају на суду. У Римљана је ово правило донијето у преторском праву, формулисано у двије верзије, дужој и скраћеној, којима се регулише питање повраћања у пређашње стање.

1. *De minimis non curat praetor*³⁹. Претор се не стара о ситницама

2. *De minimis non curat lex*⁴⁰. Закон се не стара о ситницама.

***Члан 992 ОИЗ – Не суди се њо примјерима, не њо правилима.**

Ово правило је упутство судијама како да се владају у судском поступку. Као у римском тако и у свим каснијим правима и кодификацијама на Континенту ово упутство је конципирано на исти начин. Истовремено ово правило указује да се у свом раду судија искључиво ослањао на закон, при чему су се узимале у обзир све релевантне околности датог случаја. У другом правном систему, преседентном праву, управо је обрнуто-судија расправља и суди по *case* систему (по примјерима)⁴¹. У Јустинијановој кодификацији ово правило је садржано у три сентенције. У изворном облику је ово правило садржано у Кодексу царских конституција саставље-

³⁷ *N, 134, 1.

³⁸ N, 134, 1.

³⁹ D. *Callistratus, 4, 1, 4.

⁴⁰ *Dicta et regulae*, str. 94.

⁴¹ Detaljnije: N. Bogojević-Gluščević, *Common Law i rimsko pravo*, Pravni zbornik, časopis za pravnu teoriju i praksu, Podgorica, 2003, br. 1-2, 2003, str. 67-76. Ур: М. Џизмовић, *Op. cit.*, str. 456.

ном у вријеме Јустинијанове владавине. Гласило је исто као у поменутом члану Имовинског законика, а истог смисла у скраћеној и проширеној верзији у двије латинске максиме из посткласичног периода. У том периоду је иначе био у примјени посебан екстраординарни судски поступак, тзв. когнициони поступак, први поступак у римском праву у коме је државни орган оличен у правно образованом судији водио поступак, изрицао пресуду и старао се о њеном извршењу.

1. Iudex est lex loquens⁴². Судија је закон који говори.

2. Iudicandum est legibus, non exemplis⁴³. Треба судити по законима, а не по примјерима.

3. Meminisse debet iudex, ne aliter iudicet quam legibus proditum est⁴⁴. Судија треба увијек да има на уму да не смије другачије судити него како је прописано законима.

***Члан 993. ОИЗ – Ко само ријечи законски знаде, њај још закона не зна, док му не схвати разум и смисао⁴⁵.**

1. Scire legis non hoc est, verba earum tenere, sed vim ad potestatem⁴⁶. Познавати законе, не значи држати се њихова слова, него знати њихову снагу и моћ.

2. Sit tibi pro nulla lex, interiore medulla quae caret; hanc sapere plus est quam verba tenere⁴⁷. Нека ти ништа не вриједи закон који нема унутрашњи смисао, оваквога познавати значи знати само ријечи.

3. Verbum „ex legibus” sic accipiendum est: tam ex legume sententia quam ex verbis⁴⁸. Израз „по законима” значи: и по духу и по слову закона.

Римска правна баштина оставила је у дјелима класичара текстове истовјетне садржине и смисла као и члан 998 Законика. Сматра се да је познати правник Целз, уз класичну дефиницију права,

⁴² *Dicta et regulae*, str. 214.

⁴³ С. 7, 45, 13.

⁴⁴ *Dicta et regulae*, str. 255.

⁴⁵ Ovo pravilo A. Z. Rocco (*Op. cit.*, str. 54) svrstava u jedno od petnaest koje je izvorno preuzeto iz rimske kulturne baštine. Slično i kod N. Vojinović, *Op. cit.*, str. 1279.

⁴⁶ D. Celsus, 1, 3, 17.

⁴⁷ *Florilegij*, str. 400.

⁴⁸ D. Ulpianus, 50, 16, 6, 1.

оставио непревазиђену правну максиму везану за закон, познавање закона и његову примјену коју је изворно преузео Богишић. Закон има свој спољашњи израз ријечима исказан, има дух који му даје унутрашњи смисао, а оба заједно дају му снагу и моћ. Целзову мисао је сажето и лаконски кратко саопштио Улпијан објашњавајући значење израза закон, што се нашло у другом дијелу текста поменуте одредбе Имовинског законика.

Члан 994 ОИЗ – *Што свак једнако разумије, њоме тумача не треба

1. *Minima sunt mutanda quae interpretationem certam semper habuerit*⁴⁹. Најмање треба мијењати оно што се увијек на исти начин тумачило.

2. *Leges quae constringunt omnium vitas, intellegi ab omnibus debent*.⁵⁰ Закони који свима прописују начин живота морају сви разумјети.

Богишић је доношењем ОИЗ-а ондашњим судским институцијама, слично као и Јустинијан својом кодификацијом, желио олакшати рад. Бројни проблеми који су постојали због неуједначене праксе у раду судова широм римске империје навели су Јустинијана да припреми Дигеста, као обавезно упутство судијама у раду ради проналажења адекватног правног рјешења. Такви разлози мотивисали су и Богишића да прописивањем ове Закоњаче да инструктивне упуте судијама и странкама у поступку. Тако се за чињенице које су неспорне, односно познате великом броју људи, широј популацији, јавном мњењу у свакодневном животу на ужем подручју, као и догађаји од општег значаја за заједницу не треба изводити никакав доказ. На суду се обавезно изводе докази о оним чињеницама које су познате суду из његовог службеног пословања а спорне су. Доказују се у поступку који је у току. На актуелност и значај овог римског правила указује чињеница да га и прије и после Имовинског законика познају савремени судски поступци⁵¹.

⁴⁹ D. Paulus, 1, 3, 23.

⁵⁰ C. 1, 14, 9.

⁵¹ Vidi: M. Čizmović, *Op. cit.*, str. 458.

***Члан 995 ОИЗ – Одсјуйи ли каква одредба од ойшйеї йрави-ла, тумачи се у најужем облику.**

1. Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentiam.⁵² Из онога што је заиста супротно правним начелима усвојено, не треба извлачити никакве даље закључке.

2. Quare a iure communi exorbitant, nequaquam ad consequentiam sunt trahenda⁵³. Што излази из оквира општег правила, не може се проширивати на друге случајеве.

3. Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias⁵⁴. Што је прописано супротно правним начелима, не може се проширити на друге случајеве.

4. Exceptiones sunt strictissimae interpretationis⁵⁵. Изузетке треба најуже тумачити.

Ово правило којем се даје упутство судији како да поступи у случајевима одступања одредбе коју треба примијенити од општег правила је заправо рестриктивно тумачења права. Изузетак се уско тумачи и риједак је. Изузетак никада не ствара правило, али они изузеци који у суштини потврђују правило су такође правило које се мора поштовати. Ова тековина римске правне цивилизације налази се инкорпорирана на само у ОИЗ-у већ га садрже многи правни системи у прошлости и сви данашњи правни системи.⁵⁶

***Члан 996 ОИЗ – Никому се не краји да ужива оно шйо је йо йрироди свачије, ил шйо је одређено да свакоме служи.**

1. Quod natura dat, nemo tollere potest⁵⁷. Што природа даје, нико не може узети.

У ствари које су искључене из правног промета између појединаца по људским законима, тзв. *res extra commercium*, у римском праву су спадале ствари које служе заједничким потребама и интересима свих људи (*res omnium communes*) или ствари које су у општој употреби (*res publicae* i *res publice in publico usu*). U *res omni-*

⁵² D. Paulus, 1, 3, 14.

⁵³ *D. Paulus, 1, 3, 14.

⁵⁴ D. Paulus, 50, 17, 141, pr.

⁵⁵ *D. Paulus, 50, 17, 141, pr.

⁵⁶ Ур. М. Џизмовић, *Op. cit.*, str. 456.

⁵⁷ *Dicta et regulae*, str. 422.

um communes убрајане су, примјера ради, ваздух, вода, море, морска обала а у res publicae in publico usu јавне ствари за општу употребу, као улице, тргови, водоводи, позоришта и друге јавне ствари које су државно власништво и намијењене су државним органима (res publicae). У Богишићево вријеме ово римско правило актуелизовано је дјелатношћу школе природног права у Француској у којој је он боравио и научно се усавршавао.

***Члан 997 ОИЗ – Твоје својо, а и моје својо; чувај своје, у моје не дирај.**

1. Quae tua sunt, tibi habe, quae mea, redde mihi⁵⁸. Оно што је твоје задржи себи, а што је моје, врати ми.

2. Ut vites roenas, ne tangas res alienas⁵⁹. Да би избјегао казне, туђе ствари не дирај.

3. Unicuique suum⁶⁰. Свакоме своје (Свакоме дати оно што му припада).

4. Accipe quod tuum, alterique da suum⁶¹. Узми што је твоје и другом дај његово.

5. Iustum est, ut in perpetuum suum quisque detineat⁶². Правично је да свако своје ствари трајно држи.

Неприкосновеност приватне својине као апсолутног права појединца на некој ствари у правном промету Богишић је прихватио у Општем имовинском законику. Приватну својину је изразио слично Римљанима периода републике и раног принципата кроз примјере из праксе без теоријског уопштавања. Уосталом, ни римски правници нијесу имали теоријски приступ овој проблематици. Нијесу дефинисали приватну својину, већ су то учинили постгласатори коментаришући њихова практична рјешења изразивши их кроз три овлашћења (utendi, fruendi et abutendi). Овако одређени атрибути приватносојинских овлашћења појединаца биће ре-

⁵⁸ Epistulae, Martialis, 10, 51, 16.

⁵⁹ Florilegij, str. 181.

⁶⁰ Cicero, De natura, d. 3, 15; pr. Dicta et regulae, str. 505.

⁶¹ Dicta et regulae, str. 21.

⁶² Theodosiani libri XVI cum constitutionibus sirmondians et leges novellae ad Theodosianum pertinentes, Ed. Th. Mommsen et P. Meyer, Berolini 1905, vol. XIV, 17, 7.

несансом и рецепцијом римског средњовјековног права преузета у каснијим буржоаским кодификацијама европских држава.

**Члан 998 ОИЗ – Док нејраво друјоме шйейте не чиниш, користи се чим јод можеш и како јод можеш.*

1. Prodesse sibi unusquisque, dum aliis non nocet, non prohibetur⁶³. Никоме се не забрањује да ради у своју корист док не штети друге.

2. Qui suo iure utitur, nemini facit iniuriam⁶⁴. Ко се користи својим правом никоме не чини неправду.

3. Qui suo iure utitur, neminem laedit.⁶⁵ Ко користи своје право никоме не наноси штету.

4. Nullus dolo facere qui suo iure utitur⁶⁶. Не сматра се да злонамјерно поступа онај који се користи својим правом.

5. Non foedatus erit, quisquis sua commode quaerit⁶⁷. Неће бити осрамоћен ко год тражи своју корист (Није крив нити нечастан онај ко тражи остварење свога права).

6. Uti, non abuti⁶⁸. Употребљавати а не злоупотребљавати.

Стварноправна овлашћења су негативно одређена. Законодавац прописује само оно што је титуларима у односу на ствари које су предмет стварноправног односа забрањено. Титуларима стварног права је постављена само та законска граница, док је све остало препуштено слободној вољи титулара. Границе тог права иду све док се таквим понашањима титулара не наноси штета другом. Оваква правила римског стварног права из периода републике окосница су свих каснијих правила римског класичног, посткласичног, реципираног и у имовинским законима кодификованог приватног права. Богишић их је преузео изворно из римског, али је могао то сазнати и образујући се у Паризу из теоријских полазишта школе природног права и касније историјскоправне школе.

⁶³ D. Ulpianus, 39, 3, 1, 11.

⁶⁴ D. *Gaius, 50, 17, 55.

⁶⁵ D. *Paulus, 50, 17, 155, 1.

⁶⁶ D. Gaius, 50, 17, 55.

⁶⁷ *Florilegij*, str. 369.

⁶⁸ D. Ulpianus, 7, 1, 15, 1.

***Члан 999 ОИЗ – И шїо није забрањено, може да не буде йо-шїено.**

1. Non omne quod licet, honestum est.⁶⁹ Није поштено све што је дозвољено.

Ова норма представља римски концепт односа права и морала који је Богишић скоро дословно примијенио у Општем имовинском законнику. Римљани су дефинисали право у класичном периоду као „Вјештину доброг и правичног” (Ius est ars boni et aequi), што довољно јасно илуструје њихово виђење односа права и морала. Право је истовремено морало бити вјештина добрих прописа који су истовремено и правични, тј. одговарају моралним схватањима оних којима су намијењени. У Црној Гори у вријеме стварања Општег имовинског законика такво виђење права било је, обзиром на знање и образовање творца законика и његове припреме за израду истог, једино прихватљиво. Средина у којој се врло много води рачуна о моралу мора то да преточи у законе којима се односи у њој регулишу. Право које треба да изрази такав народни дух са изузетним осјећајем за правду и правицу даје моралну оправданост донијетом закону. Норме супротне народном духу супротне су осјећају правде и не могу имати правна дејства⁷⁰.

***Члан 1000 ОИЗ – Ни својим се йравом служишї немощ, шїек друїоме на шїейїу ил досагу.**

1. Male enim iure nostro uti non debemus⁷¹. Не смијемо злоупотребљавати своје право.

2. Ita utere tuo, ut alienum non laedas⁷². Својим правом се служи тако, да друге не штетиш.

Ово правило је из римског права преузето у права свих европских држава. Богишић га је нормирао у истовјетном римском тексту из класичног права. Везано је за злоупотребу субјективног права, било материјалних или процесних. Настало у вријеме неогра-

⁶⁹ D. Paulus, 50, 17, 144.

⁷⁰ Analizu ovog pravila detaljno je izvršio, prvenstveno sa sociološkog i filozofskog aspekta, D. Vukčević u radu „Dozvoljeno i pošteno” (Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici, 1998/1999, str. 119-122).

⁷¹ O. Stanojević, *Gajeve Institucije*, Nolit, Beograd 1982 (u daljem tekstu označen kao Gai, Inst), 1, 53.

⁷² Gai, *Inst, 1, 53.

ничене приватне својине оно је представљало неку врсту ограничења апсолутних права појединаца.

***Члан 1001 ОИЗ – Чија је користи од нечеј, оноја је и терети.**

1. Qui sentit onus, sentire debet et commodum⁷³. Ко сноси терет треба да ужива и корист.

2. Qui sentit commodum, sentire debet et onus⁷⁴. Ко ужива корист, треба да сноси и терет.

3. Secundum natura est commode cuiusque rei eum sequi quem sequentur incommoda⁷⁵. Природно је да користи од неке ствари припадају ономе, ко сноси и штете везане за њу.

4. Ubi emolumentum, ibi et onus esse debet⁷⁶. Гдје је добит, ту и терет треба да буде.

Четири римске максиме изворно потврђују ово правило из Имовинског законика. Све четири су од истог аутора, класичара Паулуса и представљају варијације истог правила. Како је у трећој, горе цитираној сентенцији, наведено мотивацију за овакву интерпретацију Паулус је нашао у природном праву. Правило је присутно и у данашњим правима.

***Члан 1002 ОИЗ – Што ти закон даде, нико ти не оће.**

1. Iura iam quaesita non amittuntur ob supervenientem inhabilitatem, nisi huic addatur poena privationis⁷⁷. Већ стечена права не губе се каснијим оглашавањем корисника неподобним, ако се томе не придода и казна лишења стечених права.

2. Iura quaesita itemque privilegia ad hac usque tempora personis sive physicis sive iuridicis concessa, in usu sunt nec revocata integra manent⁷⁸. Стечена права као и повластице до сада додијељене физичким или правним лицима које су у употреби, а нијесу опозвани, остају и даље нетакнути.

⁷³ D. *Paulus, 50, 17, 10.

⁷⁴ D. *Paulus, 50, 17, 10.

⁷⁵ D. Paulus, 50, 17, 10.

⁷⁶ D. *Paulus, 50, 17, 10.

⁷⁷ *Florilegij*, str. 368.

⁷⁸ *Florilegij*, str. 369.

Ову кратку Богишићеву изреку нијесмо изворно пронашли код класичара, али се из смисла два правила донијета у посткласичном праву може посредно закључити да је правило по смислу и духу римско.

***Члан 1003 ОИЗ – Ко њрије сѝече какво њраво, њему и њрвенсѝво.**

1. Prior tempore, potior iure⁷⁹. Први у времену, јачи у праву.
2. Ius posterior derogate priori⁸⁰. Касније право укида раније.
3. Potior est qui prior est⁸¹. Пречи је ко је први.
4. Potior est in pignore qui prius credidit pecuniam et accepit hypothecam⁸². Прече је заложно право онога који је раније дао новац у зајам и установио хипотеку.

Наведене сентенце указују да је ово правило Општег имовинског законика преузето из римског права. Потврђено је изворно у првонаведеној изреци, док га преостале три детаљније елаборирају. У римском праву ово право је било коришћено код првенства у наплати код хипотекарних повјерилаца.

***Члан 1004 ОИЗ – Туђа рука ничије њраво не скраћује**

1. Iura quaesita salva esse debent⁸³. Стечена права треба да остану неокрњена.

Ова одредба фактички се наставља на претходно наведену одредбу Имовинског законика. Не може се у изворном тексту наћи у римском праву, али се њен смисао налази у институтима римског заложног права. По правилима тог права ствар дата у залогу као реално обезбјеђење испуњења неког потраживања не умањује право својине које на ствари има њен власник. Након исплате дугованог власнику се заложена ствар враћа. Исти правни смисао има Богишићево правило.

***Члан 1005 ОИЗ – Шѝо једном њо закону сѝечеш, ѝврдо ѝи је баш и кад би се закон изм'јенио.**

1. Iura minuuntur, aut consensus utentium⁸⁴. Стечена се права могу ограничавати само по пристанку онога ко их је стекао.

⁷⁹ С., 8, 17, 3.

⁸⁰ D. Modestinus, 50, 16, 102.

⁸¹ С., 8, 17, 3.

⁸² D. Gaius, 20, 4, 11, pr.

⁸³ *Florilegij*, str. 369.

⁸⁴ *Florilegij*, str. 368.

Изворно ово правило није садржано у римском праву, али се може наћи у смислу и духу свеукупног римског права и напријед реченог уз чланове 1002 и 1004 Имовинског законика. Правило из времена позне римске империје које је илустрација поменутој одредби из Имовинског законика, иако се односи на један други аспект остваривања права, по свом унутрашњем смислу потврђује овај члан.

**Члан 1006 ОИЗ – Што се јрбо роди, вријеме не исјрави; – што је с јочетјка незаконито, то временом самим законито не јосјаје.*

1. Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere⁸⁵. Што је у почетку било погрешно, не може током времена постати ваљано.

2. Ab initio nullum, simpliciter nullum⁸⁶. Што је у почетку ништаво, увијек је ништаво.

3. Male enim adinventum, nec ex longa consuetudine confirmantur⁸⁷. Оно што је лоше уведено, не може озаконити ни дуготрајна пракса.

Лициније Руфус и Паулус, а потом Јустинијаново право су појам конвалдације правних послова прецизно регулисали па су казнија буржоаска права и законици из XX вијека ова правила преузели у неизмијењеном облику.

Позната римска Regula Catoniana коју је у Дигестама наведена у Паулусовој обради имала је, у преторском и класичном праву три изузетка. Накнадно претварање правног посла који је у часу закључења био ништав у правно ваљан био је могућ у случају да малољетник након пунољетства одобри раније закључени посао, отац призна дуг супротно Senatus consulta Macedonianum који је забрањивао давање дугова синовима без сагласности оца и код поклона међу брачним друговима, која су иначе ништава, ако поклонодавац умре прије поклонопримца, а прије тога није опозвао поклон.

Богишић је преузео у Законик само Regula Catoniana без изузетака.

⁸⁵ D. Paulus, 50, 17, 29.

⁸⁶ D. Licinius Rufinus, 50, 17, 210.

⁸⁷ N. 134, 1.

***Члан 1007 ОИЗ – У већем је и мање: коме је доушћено веће, не може му се крајини мање.**

1. In eo, quod plus sit, semper inest et minus.⁸⁸ У већем је увијек садржано мање.

2. Non debet, qui plus licet, quod minus est non licere.⁸⁹ Коме је дозвољено више, није недозвољено мање (Ко може више, може и мање).

3. In maiore parte, minor quoque inest⁹⁰. У већем дијелу садржан је и мањи.

4. In maiore summa continetur minor⁹¹. У већем износу садржан је и мањи.

5. Omne maius continent in se minus⁹². Све веће садржи у себи мање.

6. Omne maius minus in se complectitur⁹³. Све веће обухвата у себи мање.

7. Quando licet id quod maius, videtur et licere id quod minus⁹⁴. Кад је дозвољено што је више, сматра се да је дозвољено и оно што је мање.

8. Qui facit id quod plus est, facit id quod minus est, sed non convertitur⁹⁵. Ко чини више, чини и мање, али не и обрнуто.

9. Qui potest maius, potest et minus⁹⁶. Ко може веће, може и мање.

10. Quod in minori valet, valebit in maiori, et quod in maiori non valet non valebit in minori⁹⁷. Што важи у мањем, важиће и у већем, а што не важи у већем, неће важити ни у мањем.

Ово питање, како се уочава из наведених максима, много је обрађивано у римској класичној науци. Лабео и Паулус су дошли до капиталних правила која су непревазиђена и данас, хиљаду година након доношења кодификације. Ради се о тзв. изведеним правима одн. овлашћењима која се имају на ствари. Сопственик ствари, примјера ради, не може бити ускраћен за било које од три овлашће-

⁸⁸ D. Paulus, 50, 17, 110.

⁸⁹ D. Ulpianus, 50, 17, 21.

⁹⁰ D. Labeo, 32, 29, 1.

⁹¹ D. *Labeo, 32, 29, 1.

⁹² D. *Paulus, 50, 17, 110.

⁹³ D. *Paulus, 50, 17, 110.

⁹⁴ D. *Paulus, 50, 17, 110.

⁹⁵ D. *Paulus, 50, 17, 110.

⁹⁶ D. *Paulus, 50, 17, 110.

⁹⁷ *Dicta et regulae*, str. 421.

ња која црпи из права својине. Право употребе ствари црпи се из права својине. Ко има право својине има и право коришћења ствари, те се стога не може оспорити власнику право коришћења. Закоњача из члана 1007 може бити посматрана и као процесно правило које нарочито долази до изражаја код питања стварне надлежности. Присутно је у свим модерним парничним поступцима⁹⁸.

***Члан 1008 ОИЗ – Ко ти нешто допусти, допушта ти и све што ти треба да се тим служиш можеш.**

1. Quando aliquis aliquid concedit, concedere videtur et id sine quod res uti non potest⁹⁹. Кад неко нешто допусти, сматра се да допушта и оно без чега се та ствар не може употребљавати.

Ово правило које је резултат компилаторског рада и пандектистичке науке на текстовима класичних правника Богишић је *in extenso* унио у Законик. Ради се о припатку ствари за коју је установљено још од Гаја правило да дијели правну судбину главне ствари (*accessorium sequitur principale*¹⁰⁰). Ако је главна ствар заложена или је на њој основано неко друго стварно право, исти правни положај добиће и ствари које омогућавају њену употребу, тј. коришћење. У савременој цивилистици прихваћено је такође пандектистичко схватање које припадак (*accessorium*) сматра за самосталну тјелесну ствар која трајно служи сврси главне ствари (*res principalis*) са којом није физички састављена али је у одређеној сврсисходној вези.

***Члан 1009 ОИЗ – Тек оно што сам имаш, можеш другом дати; ошуда изрека: не мож другоме више права устуити н'о што сам имаш.**

1. Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse haberet.¹⁰¹ На другога не можеш пренијети више права него што сам имаш.

Ово правило је изворно преузето из римског права. Садрже га све кодификације настале на европском тлу у XVIII и XIX вијеку. Ова позната максима једног од највећих правника класичног Рима темељно је правило у савременој цивилистици.

⁹⁸ М. Ćizmović, *Op. cit.*, str. 458.

⁹⁹ *Dicta et regulae*, str. 391.

¹⁰⁰ D. Gaius, 33, 8, 2.

¹⁰¹ D. Paulus, 50, 17, 120.

***Члан 1010 ОИЗ – Чеја се једном одречеш, заман ћеш њозније ѡражији.**

1. *Ad iura renuntiat non datur regressus*¹⁰². Права којих се неко одрекао не могу му се вратити.

Још од римског права сачувано је до данашњих права правило о томе да права од којих се одречеш не можеш поново добити. Уграђено је у свим великим кодификацијама. Богишић га је изворно преузео.

***Члан 1011 ОИЗ – Правди је насиље најјори ѡројивник.**

1. *Vis legibus inimica*¹⁰³. Сила је непријатељ закона.

У ред одредби законика у којима се испољава једна од основних Богишићевих поставки о томе да закони и обичаји који чине право представљају нормативни израз народног духа у који је уткан осјећај за правду и правичу спада и ова, за коју би истовремено могли тврдити да је римске провинијенције. Склад између права, правде и праведности не подноси дисхармонију до које долази насиљем било које врсте.

***Члан 1012 ОИЗ – Кад и ѡвоју ствар без суда некоме ојмеш, насиље је.**

1. *Vis est tunc quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reperoscit*¹⁰⁴. Насиље постоји и када неко не остварује судским путем право које сматра да му припада.

Још из времена важења *ius civile* постојало је правило о томе да се сопственик ствари може, у случају да му је ствар узета, заштити виндикационом тужбом. Касније се у доба преторског права, са почетком разликовања института приватне својине и државине, почело изграђивати правило да своју ствар која се налази код другог не можеш силом узети натраг, већ је мораш обавезно тражити судским путем. Без ваљано проведеног судског поступка са пруженим доказима не можеш добити ствар. Држалац ствари је добио интердиктну заштиту која му је омогућавала да увијек успостави нарушени фактички однос, у случају да до ствари није дошао *vi, clam* или *presario*. У класичном праву потпуно изграђени појам

¹⁰² D Florilegij, str. 618.

¹⁰³ *Dicta et regulae iuris*, str. 523.

¹⁰⁴ D. Callistratus, 4, 2, 13.

proprietas и possessio су учинили да се заштита права приватне својине у потпуности везује за actio.

Богишић је ово правило које се нашло у свим кодификацијма новог вијека унио у Законик са циљем да се што боље заштити институт државине, која нормативно неће бити уређена у Црној Гори до 1905. године.¹⁰⁵

Члан 1013 ОИЗ – *Кад се више њих око штиа њрејиру, а њрилике су за свакоја једнаке, њрвенсѡво је држаѡељу.

1. In aequali iure melior est conditio possidentis¹⁰⁶. Код једнаког права повољнији је положај држаоца.

2. Melior est causa possidentis¹⁰⁷. У спору је повољнији положај држаоца.

3. Melior est conditio possidentis, ubi neuter ius habet¹⁰⁸. Кад ни једна странка нема право, повољнији је положај оне која је држалац.

4. Potior est in re pari causa possessoris¹⁰⁹. Када су странке у једнаком положају, повољнији је положај држаоца.

5. In dubio pro possessore¹¹⁰. У сумњи треба пресудити у корист држаоца.

6. In pari causa possessor potior haberi debet¹¹¹. Под истим условом држалац треба да има повољнији положај.

Ово правило Законика у потпуном је сагласју са шест наведених правила римског класичног права у којему су институти приватне својине и државине разграничени и правно заштићени као право и фактички однос који право штити. Пошто се државина штитила интердиктима којима није претходило утврђивање доказа и провјеравање тврдњи странака, он је имао карактер привременог налога упућеног другој странци. Ако странка којој је упућен interdicit не би хтјела поступити према њему, спор би ишао у редовну судску процедуру која би дуже трајала и, будући да претпоставља извођење доказа, изазивала за странке веће ризике и издатке. У том

¹⁰⁵ М. Ćizmović, *Op. cit.*, str. 457.

¹⁰⁶ D. *Ulpianus, 50, 17, 126, 2.

¹⁰⁷ D. Ulpianus, 50, 17, 126, 2.

¹⁰⁸ D. Ulpianus, 50, 17, 154.

¹⁰⁹ D. *Ulpianus, 50, 17, 154.

¹¹⁰ D. *Ulpianus, 50, 17, 126, 2.

¹¹¹ D. Paulus, 50, 17, 128.

случају у предности је и има најповољнији положај у односу на саму ствар и извођење доказа држалац ствари.

***Члан 1014 ОИЗ – Ни у њраву своме не ѿјерај мак на конац.**

1. Non opus est semper iuris servare rigorem, Qui nimis emungit, cito provocat ille cruorem¹¹². Не треба се увијек држати строгости права, (јер) ко превише музе, тај убрзо изазове (притискањем) крв.

2. Ius summum saepe summa est malitia¹¹³. Највеће право често је највеће зло (Претјерано инсистирање на праву може у животној стварности значити велику неправду).

3. De bona fide enim agitur, qui non congruit de apicibus iuris disputare¹¹⁴. Није у складу с начелом bona fidei инсистирати на правним финесама.

Овај члан је по духу и суштини сличан члану 999 Општег имовинског законика.¹¹⁵ Осјећај за правду и правницу који чини једну од основних карактеристика овог законика инкорпориран је у овој заклоњачи на особен начин и сеже до мјере да се чак и сопствено право и поступак остваривања таквог права везује за морални суд околине и самог појединца на којег се односи. Инсистирање на стриктној примјени права које појединцу припада, у констелацији датих односа, може довести његовог носиоца у ситуацију да морални суд о оствариваном праву дискредитује и пред собом и пред друштвом. Правда као краљица свих врлина управо зато што почива на вредном суду мора на тасу истине увијек наћи мјеру између прописаног, жељеног и морално допуштеног, боље рећи стандардизованог. Очигледно је, имајући у виду речено, да су и Богишића и римске јуриспруденте водили исти друштвени и правни нормативи.

***Члан 1015 ОИЗ – Кажеш ли о каквој сѿвари „моја је”, ѿо је највише шѿо казати можеш.**

1. Dominium significatur per ista verba; meum, tuum, suum et similia¹¹⁶. Својина се означава овим ријечима; моје, твоје, његово и (томе) слично.

¹¹² *Florilegij*, str. 367.

¹¹³ *Florilegij*, str. 366.

¹¹⁴ D. Ulpianus, 17, 1, 29, 4.

¹¹⁵ D. Vukčević, *Op. cit.*, str. 120.

¹¹⁶ *Florilegij*, str. 179.

2. *Proprietatis dominus plenam in rem potestatem habet*¹¹⁷. Сопственик има потпуно овлашћење на ствар.

Потпуност у ширини овлашћења које има приватни сопственик на ствари означена у римском праву изразом „*plena in re potestas*” смисаоно је инкорпорирана у овај члан. Истовремено се указује да је од свих права која појединац има на ствари то највише право које у себи обједињује сва овлашћења. Исказана народним језиком у интонацији уприличеној у свакодневној комуникацији људи за које је Законик донесен ова је одредба истовремено у свијестима тих људи навикнутих на колективне облике својине стварала представу да попуност у коришћењу, уживању и располагању са ствари-ма може имати једино приватни сопственик. За ондашње прилике у Црној Гори Богишић је оваквим законским рјешењем питања својине досегао правни оптимум. Фаворизујући приватну својину, предност је дао новим стремљењима у развоју друштва. Кроз колективне облике својине, у мјери која је допуштена, учинио је концепсију традицији.

***Члан 1016 ОИЗ – Свака ствар к своме јосјодару њежи.**

1. *Unicuique suum*¹¹⁸. Свакоме своје. Свакоме треба дати оно што је његово.

2. *Dominium non potest esse in pendenti*¹¹⁹. Не може бити својине без сопственика.

3. *Reddere singulari singularis*¹²⁰. Свакоме дати што је његово.

Концептуални оквир за ово правило се може пронаћи у римском поимању приватне својине (*dominium* или *proprietas*), који је значио потпуну и искључиву власт на тјелесној ствари. Уз изузетак *condominiuma* (сусвојине) у римском праву изградило се схватање да на једној ствари може бити само један титулар који има сва овлашћења која му припадају као приватном сопственику. Ствар коју је сопственик дао другом као гаранцију за отплату дуга и даље је у његовој својини. По испуњењу услова због којих је ствар дата, ствар ће се вратити сопственику. Из реченог, чини се да је лако назрети поријекло Богишићевог правила у овом члану.

¹¹⁷ I., 2, 4, 4.

¹¹⁸ Cicero, *De natura*, d. 3. 15; cit. pr: *Florilegij*, str. 370.

¹¹⁹ *Dicta et regulae*, str. 109.

¹²⁰ *Dicta et regulae*, str. 435.

***Члан 1017 ОИЗ – Чија земља *īōīa* и двори, чија њива *īōīa* и усјев.**

1. *Superficies solo cedit*¹²¹. Све што је на земљи дијели правну судбину земље.

У римском праву важило је начело да власнику земљишта припада све оно што се на њему сагради, посади или посије. Сјеме које је неко посијао, саднице које је посадио и грађевински материјал који је уградио на туђем земљишту припадају власнику земљишта. Иако текстуално саопштен у другачијој верзији, овај члан ОИЗ-а је по свом унутрашњем смислу заправо римско правило „*Superficies solo cedit*”.

***Члан 1018 ОИЗ – *Шīō* и најслабија рука *сīварноī* има, *сиіурније* је, но *шīō* на *дуіу* има и најснажнија.**

1. *Melius est ius deficiens quam ius incertum*¹²². Боље је и непотпуно него неизвјесно право.

Питање испуњења уговорних облигација регулисано је кроз историју путем личних и реалних средстава обезбјеђења испуњења. Реална обезбјеђења су увијек била сигурнија, а лична су коришћена обично у недостатку реалних. Римско право је познавало оба начина, од којих је у примјени био нарочито у периоду преторског и донекле класичног права, реални у форми ручне залоге и хипотека. Јемство, ма колико јемац био сигуран гарант, је практиковано, али ређе.

Очигледно да је Богишић давао предност реалном обезбјеђењу, вјероватно мотивисан резултатима Анкете у припреми за израду Законика. У ондашњој Црној Гори са приличном заосталошћу у друштвено-економском развоју основано је било очекивати да је земља и оно што је на земљи у својини појединаца сигурније од потраживања која треба утјеривати судским путем, ма колико била висина њиховог износа. У свијести народа дубоко је укоријењена свијест да је земља” стуб опстанка” и да се њено отуђивање увијек доживљавало као губитак којег је тешко надокнадити.

¹²¹ I. Gaius, 2, 73.

¹²² *Dicta et regulae*, str. 254.

***Члан 1019 ОИЗ – Право које имаш у њуђој сївари не слаби, ма колико власника она ѡромјенила.**

1. Quum fundum fundo servit, vendito quoque fundo, servitutes sequuntur¹²³. Ако на једном земљишту постоји службеност, продајом земљишта прелази и службеност.

Темељни концепт римских ствраноправних односа да „стварно право прати ствар без обзира на то код кога се она налази” је у основи овог правила. Односи се на земљишне службености које су активно и пасивно наслеђиве, па је свака промјена титулара тог права без икаквог значаја. Право је везано за ствар и траје без обзира на особу која је тренутно власник ствари.

***Члан 1020 ОИЗ – Разїовор је разїовор, а уїовор је сїрранама закон.**

1. Contractus contrahentibus lex esto¹²⁴. Уговор нека буде странкама закон.

2. Nos servabitur, quod initio convenit, legem enim contractus dedit¹²⁵. Треба се придржавати онога што је у почетку договорено, јер је уговор странкама закон.

Имовински законик је у Закоњачама садржао неколико правила облигационог права која се могу сматрати врхунским достигнућима класичног римског права. Тиме је слиједио већ устаљену праксу из нововјековних кодификација. Слобода уговарања међу равноправним странама уговорницама и консенсуализам као основна начела облигационог права уткана су у све капиталне имовинске кодексе XIX вијека.

Постигнута сагласност воља странака настала на основу понуде једне странке (разговор) и прихвата те понуде у потпуности од друге (уговор), рађала је права и обавезе за чије су остваривање у случају спора странке имале на располагању унапријед предвиђене тужбе. Смисао овог члана је да се постигнута сагласност воља сматра обавезом која се мора испунити.

***Члан 1021 ОИЗ – И ко муче на шїо ѡрїсїаде, ѡрїсїао је.**

1. Tacita quaedam habentur pro expressis¹²⁶. Што је прећутано, сматра се као речено.

¹²³ D. Paulus, 8, 4, 12.

¹²⁴ D. *Papinianus, 16, 3, 24.

¹²⁵ D. Ulpianus, 50, 17, 23.

¹²⁶ D. *Paulus, 2, 14, 2, pr.

2. Qui tacet consentire videtur, ubi tractatur de eius commodo¹²⁷. Ко ћути сматра се да се слаже, ако се ради о његовим интересима.

Ово правило садржано у двије варијације из класичног римског права изворно је пренијето у законик. Подразимијева да се сагласност воља код неформалних правних послова може постићи и када је изјава воље код једне странке прећутна, кад странка ништа одређено не каже, али се из њезина понашања, према уобичајеним правилима у промету, може закључити да постоји воља да се правни посао закључи. За садржај изјаве воље постигнуте конклюдентним радњама битно је да је такав садржај искуствено доказив.

**Члан 1022 ОИЗ – Што ко улави по његовој наредби, сам си улавио.*

1. Quod iussu alterius solvitur, pro eo est quasi ipsi solutum est¹²⁸. Што се исплаћује по налогу неког лица, исто је као да је то лице само платило.

2. Videtur gessisse, qui per alienum gessit¹²⁹. Ко је радио преко другог, сматра се да је радио сам.

У старом римском праву за формалистичке послове старог *ius civilea* важило је начело да их странка мора сама склапати. У даљем развоју права појавила се потреба да се у пословне односе укључују и треће особе. У ту сврху послужио је у класичном праву мандатум као консенсуални уговор. Како се у овој одредби законика регулишу посљедице посла насталог из наредбе једног субјекта права другом, склони смо закључити да је ова одредба у Црногорском имовинском законуку имала узор у заступништву из класичног римског права и да представља парафразу Улпијановог правила о заступништву.

**Члан 1023 ОИЗ – Што се њед јавном Влашћу улави, најјврће је и најбисџрије.*

1. Quae in curia acta sunt, rite agi praesumantur¹³⁰. Што је закључено на суду, претпоставља се да је правоваљано закључено.

¹²⁷ D. *Ulpianus, 19, 2, 13, 11.

¹²⁸ D. Paulus, 50, 17, 180.

¹²⁹ D. Ulpianus, 26, 7, 5, 3.

¹³⁰ *Florilegij*, str. 138.

2. Ubi est forum, ibi ergo est ius¹³¹. Гдје је суд, тамо је, дакле, и право.

За ово правило у римском праву нијесмо нашли извор. Сматрамо да је Богишић ово правило формулисао имајући у виду ондашње црногорске прилике у којима се снагом закона и ауторитетом власти жељела ојачати држава у изградњи. Оваквом одредбом могла је оснажити значај државе и државних органа и њихов ауторитет у разним пословима и споровима који се пред њеним судовима одвијају. Наведена два правила из римског права наведена су, илустрације ради, да би се показало да су Римљани ауторитету државних органа, одн. Суду на коме се водио поступак заштите и остваривања права давали мјесто које му у припада. За такву улогу државних органа очигледно да се залагао и творац ОИЗ-а.

***Члан 1024 ОИЗ – Што двојица улаве, та двојица и разврћи моју.**

1. Quo ligature, eo dissolvitur¹³². Како настаје обавеза, тако и престаје.

2. Nemo potest proprio facto se ab obligationem liberare¹³³. Нико се самовољно не може ослободити обавезе.

У прилог томе да је Богишић прихватио у ОИЗ-у начела и правила римског права о потпуној аутономији воље странака у облигационом односу свједочи члан 1024. Облигација одн. уговор настаје из сагласности воља уговорних странака. Све што странке закључе има снагу закона. Такође, сходно претходном правилу, и већ закључено странке могу измијенити. Једино се нико самовољно не може ослободити обавезе.

***Члан 1025 ОИЗ – Што два улаве, ирећеја не веже.**

1. Certissimum est ex alterius contractu neminem obligari¹³⁴. Потпуно је неспорно да се туђим уговором нико не може обавезати.

2. Nemo ex alterius facto praegravari debet¹³⁵. Не може се правним послом између странака оптеретити трећи.

¹³¹ Florilegij, str. 254.

¹³² D. Ulpianus, 50, 17, 35.

¹³³ *D. Papinianus, 50, 17, 75.

¹³⁴ Corpus iuris civilis, Codex Iustinianus (u daljem tekstu označen kao C), 4, 12, 3.

¹³⁵ *D. Paulus, 3, 2, 2, 1.

У Законику је прихваћен римски концепт облигационог односа као односа *inter partes* који обавезује само странке уговорнице. По смислу других одредби Законика који се односе на ову проблематику јасно је да је Богишић напустио римско схватање из архаичног периода да облигација однос *intuitu personae* (чл. 1022).

Члан 1026 ОИЗ – *Каг тумачиши уговор њази на ријечи, ал' вазда с обзиром на вољу и намјеру.

1. *Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*¹³⁶. Знати законе не значи знати ријечи, већ његову снагу и моћ.

2. *In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit*¹³⁷. Код уговора треба више водити рачуна о вољи странака, него о ријечима.

Тумачење права, појединог правног правила или одређеног израза у правном пропису у најстаријем добу римске историје обављали су свештеници као једини познаваоци права, слично као и код других древних народа. Објављивањем легисакција, а потом и формула за покретање судског поступка, улога свештеника за оваквим тумачењем правила је престала. Будући да је право било јавно доступно лаицима, тумачење прописа обављала су правници тумачећи са стручног становишта нејасноће и недоречености у прописима. Правничка мишљења и ставови по одређеном питању постајали су извор права. Захваљујући таквој дјелатности и њиховој писаној ријечи о многим правним питањима, римско класично право се сматра драгуљем римске правне заоставштине. Они су установили да се почетно строго формалистичко, уско тумачење права у којему се пажња обраћа само на изјављену ријеч (*interpretation secundum verba*) замјењује слободнијим тумачењем у којему се води рачуна и о намјери која се реченим жељела постићи (*secundum voluntatem*). У нескладу између намјераваног и исказаног предност је давана стварном смислу и значењу реченог. Ово правило класичног права преузео је Јустинијан у тумачењу правних послова. Од тог времена па све до савремених првава ово правило је темељни правни постулат.

Приликом тумачења уговора Богишић упућује првенствено на језичко тумачење, које му међутим није само довољно. Будући да је

¹³⁶ D. Celsus, 1, 3, 17.

¹³⁷ D. Papinianus, 50, 16, 219.

воља битан елеменат правног посла јер без воље и њеног одговарајућег изражаја правни посао не може настати, врло је важно да постоји сагласност између праве воље и њене изјаве. Међутим, упркос томе може се десити да постоји несклад између њих ради чега настају посљедице у односу на правни посао који или не настаје, или је ништаван или се може побијати. Ово правило класичног римског права које је требало тумачењем (*interpretatio*) утврђивати у случају спора о садржају уговорних одредби насталих због заблуде, симулације и сличних разлога преузето је у свим каснијим кодификацијама европских држава. Богишић га је такође преузео и кратко лаконски формулисао изреком „али вазда с обзиром на вољу и намјеру”.

Занимљиво је да је у првом издању Имовинског законика ово правило било нешто другачије формулисано. Тамо се истицало да се „пази на ријечи, али још више на вољу и намјеру”. М. Чизмовић је у коментару ове Закоњаче изнио став да се у другом издању Имовинског законика ради о језичкој дотјераности текста ове изреке. Сматрамо да није у питању тај разлог¹³⁸. Вјероватно се Богишићу учинило да је довољно унијети у законик изреку којом се ријеч, воља и изјављена воља стављају у исту раван. Уколико би било прихваћено рјешење из првог издања онда би то значило да је Богишић прихватио становиште из Јустинијановог права које је давало некада, чак и нешто више него што би одговарало потребама промета, предност вољи странака пред њиховим изјавама. У Црној Гори онога доба у којој се изузетно водило рачуна о реченом, давање предности неизреченом био би ризичан поступак. Сматрамо да се у другом издању, можда имајући и то у виду, Богишић определијелио за блажу варијанту у којој се даје важност вољи али не испред реченог, него се има у виду једнако и речено и оно што се жели постићи реченим.

Члан 1027 ОИЗ – *Када је о количини дуџа неуклоњиве двојбе, вриједиће оно што је лакше дужнику.

1. *Semper in stipulationibus et in coeteris contractibus id sequimur, quod actum est; aut si non pareat quod actum est, erit consequens, ut it sequamur, quod in regione, in qua actum est frequenta-id quod mini-*

¹³⁸ М. Čizmović, *Op. cit.*, str. 456.

mum, est redigenda summa est¹³⁹. Код стипулације и других уговора увијек се треба држати онога што је закључено, а ако није јасно шта је закључено, биће најбоље да се држимо онога што је у том мјесту најобичније. Ако обичаји тог мјеста нијесу сигурни (јер их има више) шта да се ради? У том случају обавезу треба свести на најмањи износ.

2. Quotiens nihil sine captione investigari potest, eligendum est quod minimum habet iniquitatis¹⁴⁰. Кад се не може ништа утврдити без штете (по странку), треба одабрати оно што наноси најмање неправде.

Чини се да је у формулацији овог правила узето у обзир Улпијаново рјешење једног спорног случаја у којему је изражена сумња странака у погледу висине дугованог износа. Он је предложио да се прихвати најмањи износ дуга у овом спорном уговору, што је за дужника свакако најповољније. Сличан је и Јаволенов став у којему се за случај спора око дуга инсистира на рјешењу које ће донијети најмање неправде обавезној страни.

Упућивање на римска рјешења у формулацији ове Закоњаче не мора значити да су тиме сва друга каснија без значаја. Изворни антички римски постулат обрађен кроз средњовјековни *ius commune*, теоријски уобличен кроз правне школе, био је подлога израде великих буржоаских кодификација. Те утицаје Богишић је могао преузети било изворно или у научној елаборацији.

***Члан 1028 ОИЗ – Нејравда је највећа, кад ко од зла дјела своја још и какову корист њрими.**

1. Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest¹⁴¹. Нико не може својим злодјелом да побољша свој положај.

2. Nullum commodum capere potest quis de sua propria iniuria¹⁴². Нико не може извучити корист од властитог злодјела.

3. Nemo ex delicto locupletari debet¹⁴³. Нико не треба да се обогати од свог злодјела.

¹³⁹ D. Ulpianus, 50, 17, 34.

¹⁴⁰ D. Iavolenus, 50, 17, 200.

¹⁴¹ D. Ulpianus, 50, 17, 134, 1.

¹⁴² D. *Ulpianus, 50, 17, 134, 1.

¹⁴³ D. *Ulpianus, 50, 17, 134, 1.

4. Nemo suam turpitudinem allegare potest¹⁴⁴. Нико своје злодјело не може истицати ради постизања права.

5. Nemo de improbitate sua consequitur actionem¹⁴⁵. Нико не може основати право на тужбу на основу свог кривичног дјела.

Пет правила римског права, четири из класичног и једно из по-скласичног права, потврђују да је ово правило Имовинског законика имало у њему своју изворну подлогу. Супротно је правди и правичности да се из неке противправне радње неко обогати или било какву другу корист има. Нико из свог лошег дјела не може имати какву добит јер је и само лоше дјело по сили закона кажњиво. У овом члану санкција је издигнута на виши ниво, на етички суд о томе да је учињено зло највећа неправда. Правила класичног римског права у којима је нађен основ за доношење члана 1028 ОИЗ-а имају изворно полазиште у општим основама правде и правичности. Стога ова одредба Имовинског законика спада у ред оних у којима нормативно исказан осјећај за правду и праведност даје моралну оправданост закону¹⁴⁶.

***Члан 1029 ОИЗ – Ко ѿрими шѿо му не ѿриѿага, ѿреба да ѿо-врашѿи.**

1. Per errorem dati, repetitio est, consulto dati donation est¹⁴⁷. У заблуди дато може се натраг тражити, намјерно дато, поклон је.

Ова одредба Законика се односи на институт правно неоснованог обогађења – *condictiones sine causa* римског права. Оно постоји у случају прелаза имовине од једног субјекта другом без основа или када је тај основ престао. Будући да је то супротно начелима правичности да се један обогађује на штету другог, могло се под одређеним условима захтијевати кондицијама различитих врста враћање имовине коју неко држи на тај начин. Након римског овај институт се нашао у законцима донијетим у XIX вијеку и многим модерним грађанским законцима. Прожет идејама правичности Општи имовински законик је схватљиво преузео *in extenso* правила из римског права о овој врсти извора настанка облигација. При томе треба нагласити да је Богишић од свих римских кондикција

¹⁴⁴ *С. 7, 8, 5.

¹⁴⁵ D. Ulpianus, 47, 2, 12, 1.

¹⁴⁶ Ур: D. Vukčević, *Op. cit.*, str. 120.

¹⁴⁷ D. Ulpianus, 50, 17, 53.

узео само *condictio indebiti* – повраћај недугованог – за случај да је неко у заблуди нешто платио као дуг, премда дуг није постојао. Ова кондикција се није могла употријебити ако онај који плаћа зна да дуга нема, јер се тада узима да је у случају давања учинио поклон. Уколико прималац зна да дуг не постоји, а примио је исплату као да је дуговано чинио је крађу и био деликтно одговоран.

***Члан 1030 ОИЗ – Дужник њивој дужника није још, за њо, њвој дужник.**

1. *Debitoris mei debitor, non est meus debitor*¹⁴⁸. Дужник мог дужника, није и мој дужник.

Преузимање римских концепата из сфере облигационог права у ОИЗ видљиво је у лаконски исказаној закоњачи 1030. Римска пасивна делегација је постојала у случају измјене дужника у постојећем облигационом односу на начин да се нови дужник обавезе да ће дуг платити повјериоцу при чему је тражена повјериочева сагласност. У обрнутом случају сагласност није тражена. Према томе, дужник мог дужника не може бити самим тим бити мој дужник уколико се ја не сагласим да то буде заиста тако.

***Члан 1031 ОИЗ – Ко њраво своје зајушња, нек себе криви ако ња изјуби.**

1. *Iura vigilantibus scripta sunt*¹⁴⁹. Права су написана за будне (Ко не води бригу о својим правима може их изгубити).

2. *Iura vigilantibus, non dormientibus prosunt*¹⁵⁰. Право помаже буднима, а не онима који спавају.

3. *praescriptio et executio non pertinent ad valorem contractus, sed ad tempus et modum actionis instituendae*¹⁵¹. Застарјелост и извршење немају утицаја на ваљаност уговора, него на вријеме и начин покретања спора.

4. *Videtur rem alienare., qui eam patitur usucapı*¹⁵². Сматра се да ствар отуђује и онај ко дозволи да је други стекне одржајем.

¹⁴⁸ *Dicta et regulae*, str. 96.

¹⁴⁹ D. *Ulpianus, 15, 1, 21, pr.

¹⁵⁰ D. *Ulpianus, 15, 1, 21, pr.

¹⁵¹ *Dicta et regulae*, *Op. cit.*, str. 369.

¹⁵² D. Paulus, 50, 16, 28, pr.

Све четири наведене римске изреке потврђују смисао ове одредбе у Имовинском законнику. Имала је за циљ да упути појединце на обавезу да се самоиницијативно и благовремено старају о остваривању својих права. Иако није садржана као изворно римско правило, ова нас одредба преко застрајелости, *praescriptio*, упућује на такво његово поријекло.

Praescriptio у римском праву је имао двоструко одређење: значио је истовремено и застарјелост тужбе и одређена ограничења у корист странака у поступку који је у току. Класичари су овај институт обрађивали махом као институт материјалног права, у вези са стицањем права својине (*praescriptio acquisitiva*). Осим застарјелости која је значила стицање неког права постојала је и *praescriptio extinctiva* која је означавала губитак права, обично усљед невршења. Ова Богишићева закоњача могла би се односити на обје врсте *praescriptio* у римском праву, њихово постојање и у сфери материјалног и процесног права.

ЗАКЉУЧАК

При изради Општег имовинског законика за књажевину Црну Гору Валтазар Богишић је, према сопственом писању, морао да „води рачуна с једне стране о правници и владајућим мишљењима у западноевропској законодавној теорији и пракси, али и с друге стране и о оригиналности саме земље којој је законик намијењен”¹⁵³. Испуњавање овако постављеног задатка Богишића је упутило на изучавање народне мудрости и обичајног права Црне Горе и римских правних постулата у изворној и савременој пандектистичкој обради. Резултат таквог занимања за „зреле плодове римске правне културе” и домаће обичаје, укоријењене у свијести људи за које је писао Закон, до најпотпунијег изражаја дошао је на крају самог текста Имовинског законика. Четрдесет пет закоњача ОИЗ-а учиниле су да се есенцијална правна мудрост овог Закона исказана живим и разумљивим језиком народа инкорпорира у биће и правну свијест народа. Данас, више од сто двадесет година након његовог доношења, у народном памћењу Закоњаче ОИЗ-а су његов највиталнији дио. Чини се да замајац те виталности почива на *sui generis* на-

¹⁵³ V. Bogišić, *Istorija jedne kodifikacije*, Pariz 1896, str. 2.

чин обављеној рецепцији темељних римских правних концепата и постулата у Закоњачама.

У свим Закоњачама, изузев у једној садржаној у члану 1023, нашли смо изворно римско правило или пак концептуални оквир из чијег је основа могуће протумачити одредбу законика. У тексту највећег броја Закоњача Имовинског законика претежно су унијета непромијењена садржаја правила римских класичара и посткласичара. Таквих је тридесет седам Закоњача у ОИЗ-у. Неки римски текстови су доживјели обраду компилатора и касније пандектистичке обраде и као такви нашли се у преосталих седам Закоњача.

Уз неку Закоњачу Имовинског законика било је више изворних текстова из разних периода развоја римског права. Свака од њих представља даљу прераду првобитно насталог правила. Навођене су из разлога да би читалац компарацијом могао установити специфичан начин „израде” правила Закоњаче. Богишић је одабирао оно правило које му се учинило најједноставније изражено и разумљиво и људима ван струке, истовремено комбинујући разне дјелове једног правила из разних периода развоја да би дошао до задовољавајуће формулације одговарајуће садржине. Често је Богишић преузимао рађе објашњење римског правника уз одређено правно дискутабилно питање него само правило. Све је то чинио, како је сам нагласио у Законику, са циљем да се што лакше схвати смисао донијете норме. Тако је у Законику одредио Закоњачама „задатак”.

Осим у садржинском, римски утицај на Закоњаче огледа се, уз већ поменути редосљед у њиховом навођењу, у стилском погледу. Лаконски израз и језгровитост исказа у Закоњачама је преузета од Римљана. Оно што им даје оригиналност је језик норме и његов стилски исказ. У модификованом језичком облику Богишић је саопштио популарно темељна правила из римске правне баштине. Поуке, максиме и правне сентенце преточене су у норму у језичком исказу сваком доступном и посве разумљивом. Тиме је римско право постало „*viva vox docet*” – жива ријеч која подучава.

Број изворно преузетих правила римског права или пак посредно из каснијих теоријских или практичних прерада изнијетих у овом тексту, методологија којом је римски правни материјал преузет у Законик, те начин њиховог исказивања и сам редосљед, чини се да дају право за закључак да се значај Валтазара Богишића у области рецепције римског права до сада није на адекватан начин апострофирао у романистичкој бранши и да је остао у сјенци њего-

вих других врхунских достигнућа у европској правној науци. Може се с правом тврдити да је међу великим правним умовима свога доба, великим поштоваоцима и теоретичарима римског права, Богишић био особен по томе што је једини рецепцију римског права у XIX вијеку разумио и презентирао на овакав начин. Закоњаче, „римски дио ОИЗ-а обучен у народно рухо”, и за Богишића и за Црну Гору на крају XIX вијека, европски су културни искорак.

Nevenka BOGOJEVIĆ GLUŠČEVIĆ

LE REGOLE GIURIDICHE ROMANE NELLE „ZAKONJAČE”
DEL CODICE PATRIMONIALE GENERALE

Sommario

Lavorando sul Codice patrimoniale generale, Valtazar Bogišić utilizzava i postulati giuridici del diritto romano, il che si può concludere soprattutto nel caso delle 45 regole alla fine del Codice patrimoniale generale, denominate „zakonjače”, il cui obiettivo è quello di spiegare il senso e lo spirito della legge. Le regole originali romane, ce ne sono 37, mentre quelle rimanenti sono basate sui concetti giuridici romani, in eccezione di una regola sola per la quale non era possibile trovare la base su cui era fondata. Recependo il diritto romano, Bogišić ci dimostrò la sua originalità per il modo in cui esprimò le medesime regole nella lingua del paese. In tal modo i principi base del diritto romano contenuti nelle „zakonjače” diventarono „viva vox docet” del popolo in Montenegro alla fine dell’Ottocento. Col grande rispetto della tradizione nostrale slava, Bogišić incorporò nell’essenza del diritto montenegrino i migliori concetti e le istruzioni giuridiche, e le regole ed il senso del diritto romano.

